

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

EVOLUTION OF THE SCIENTIFIC CONCEPTS OF PUBLIC DEBT

Метою публікації є висвітлення боргової проблематики ученими-економістами XIX - початку XX ст., що зумовлює необхідність та актуальність досліджень даної проблематики.

Стаття присвячена важливим і актуальним питанням дослідження наукового доробку українських і зарубіжних учених-економістів XIX - початку XX ст. В центрі матеріалу аналіз проблем державного кредиту, позикового та податкового методів фінансування потреб держави.

The purpose of the publication is to highlight the debt problems of academic economists XIX - early XX century., Necessitating research and relevance of this problem.

Article is devoted to important and relevant issues of research scientific heritage of Ukrainian and foreign scientists and economists XIX - early XX century. In the center of the material analysis of the problems of public credit, loan and tax methods of funding needs of the state.

Ключові слова: державний борг, боргова політика, управління державним боргом, державний кредит.

Keywords: public debt, debt policy, public debt management, public credit.

Розглядаючи теоретичні інтерпретації державного боргу, слід підкреслити, що погляди вчених на цю категорію були діаметрально протилежними протягом століть, суперечливими вони залишаються і нині. Боргові проблеми багатьох країн та ескалація боргової кризи у країнах Єврозони активізували дослідження фіскально-бюджетної політики та механізмів забезпечення боргової стійкості держав з метою забезпечення відновлення економік у посткризовий період.

Меркантилісти, зокрема, Ж.Боден, Ж.Кольбер та інші, розглядали державу як «головного підприємця» та управління, який ефективно розподіляє бюджетні ресурси. Вони першими підкресливали особливе значення як видатків держави, так і доходів. Ж.Боден, наголошуючи на важливості фінансів, називав їх «нервами держави» [1, с.230]. Державні запозичення меркантилісти розглядали як метод збільшення доходів бюджету, а держав-

ний борг характеризували як такий, що все-одно буде повернутий або анульований. Однак дослідження вчених-меркантилістів засвідчують, що економічна і фінансова наука в той час лише починає формуватися.

Фізіократи, серед яких Ф.Кене, А.Тюрго, С.Вобан, П.Буагільберг, стверджували, що лише земля приносить чистий дохід, а мануфактура і торгівля ніяких цінностей не створюють, отже єдиним виправданим джерелом державних доходів є земельний податок. Вони виступали за обмеження державних видатків, оскільки вважали непродуктивною діяльність держави. Залучення державою коштів на кредитному ринку заважає економічним процесам, а видатки на обслуговування державного боргу лише збільшують непродуктивне господарювання держави [2, с.7].

Д. Х'юм одним із перших англійських вчених звернув увагу на державний борг. Він заперечував погляди мер-

Олександр Бец
старший викладач
кафедри фінансів
ДВНЗ «Київський
національний
економічний
університет
імені Вадима
Гетьмана»

**Віталій
Лісовенко**
член Правління
ПАТ «Альфа-Банк»

Bets O.
senior lecturer
SHEI «Kyiv National
Economic
University named
after Vadym
Hetman»

Lisovenko V.
Board Member
Afla Bank Ukraine

кантилістів щодо нейтральності державного боргу та стверджував, що «будь-який уряд буде неминуче зловживати державним боргом. І внаслідок цього ...або держава знищить державний кредит, або державний кредит знищить націю» [3, с.22]. Саме критика Д. Х'юма і визначила негативне відношення до державного боргу багатьох вчених.

Підтримував та розвинув ідеї Д. Х'юма А.Сміт, його відношення до державного боргу теж базується на антимеркантилістській філософії та порівняльній оцінці ефективності державних і приватних видатків. Сміт вважав, що держава є неефективним власником та керівником, оскільки «не зацікавлена в правильному управлінні будь-якою спеціальною частиною капіталу» [4, с.518]. Тому недоцільно надавати державі кошти в борг, і оптимальним варіантом для фіскалу є збалансований бюджет. А для виконання функції «нічного сторожа» державі достатньо невисоких фіскальних платежів, які не призводять до значного зменшення прибутків платників податків.

Д. Рікардо, як послідовник А. Сміта, підтримав негативне відношення до державного боргу. Він стверджував, що «країну пригнічують не виплата процентів за національним боргом і не відміна таких виплат принесе полегшення. Лише зберігаючи доходи і утримуючись від видатків, можна збільшити національний дохід. З ліквідацією боргу доходи не збільшилися б і видатки не скоротилися» [5]. Д. Рікардо ототожнював оподаткування та державний борг, виходячи з їх наслідків. І податки, і позики призводять до втечі капіталу та стримування економічного розвитку, тобто податки і позики взаємозамінні. Це твердження увійшло у фінансову науку під назвою теорема еквівалентності Рікардо: заміщення боргових зобов'язань держави податками і навпаки не впливає на рівень приватного добробуту, а також не збільшує рівня державних видатків. Для індивідів і податки, і позики є ідентичними фіскальними інструментами, які не є джерелом багатства.

З поглядами А. Сміта та Д. Рікардо не був згідний Т. Мальтус, оскільки він не був прихильником класичної економіки, рушійною силою якої є пропозиція. Мальтус стверджував, що дер-

жавний борг допомагає створенню додаткових благ. Однак частина вчених-економістів того часу розділяли погляди на борги, започатковані класиками. Зокрема, Ж.Б. Сей вважав, що держава неефективно використовує запозичені ресурси, відволікаючи їх від приватного підприємництва. Тому борги держави не можна виправдати у порівнянні із боргами приватних осіб, які спрямовані на примноження капіталу. А С. Сісмонді підтримує точку зору Ж.Б.Сея та підкреслює, що усі форми державних позик є небезпечними, а особливо безперервні ренти, оскільки майбутні покоління несуть відповідальність за огріхи нинішнього уряду [6, с.474].

К.Дітцель, продовжуючи дослідження попередників, повністю виправдував величезні державні борги. Він заперечив твердження А. Сміта про різницю між матеріальною та нематеріальною працею та визнав державу здатною створювати нематеріальні блага для майбутніх поколінь. Це твердження було важливим для розвитку теорії та практики державного боргу, визнаючи доцільність і необхідність державних позик. Ідеї К.Дітцеля про державний борг розвивали А.Вагнер, Л.Штейн, К.Гок та інші, однак не максимально виправдовуючи існування заборгованості держави. У працях цих вчених досліджувалися питання доцільності довгострокових позик залежно від мети використання коштів, порівняння внутрішніх і зовнішніх позик, наслідків податкового та боргового методів фінансування видатків держави для економіки країн та інші [7, с.12-15].

Французький вчений П.Леруа-Больє також досліджує державний борг, виходячи з напрямів використання залучених ресурсів. Він підкреслює – якщо отримані кошти витрачені для фінансування суспільних робіт, то держава сприяє добробуту і за допомогою позик ці ресурси трансформуються у колективні блага. А якщо використовуються непродуктивно, тоді добробут нації зменшується. У порівнянні із дослідженнями англійської класичної школи, представники якої категорично заперечували доцільність існування державного боргу, Леруа-Больє, як і німецькі вчені економісти, визнає бор-

ги, які виникають для фінансування виробничих витрат, і тим самим особливого значення надає державі, яка сприяє добробуту населення [8, с.231].

Марксистська теорія трактує державний кредит як одну з форм позикового капіталу. К.Маркс детально розглянув взаємозв'язок між державним боргом і капіталом. Використовуючи ідеї англійських класиків, Маркс розглядає державний борг як марнотратство держави та підкреслює, що залучені на кредитному ринку кошти витрачаються на невиробничі цілі, тобто не сприяють примноженню капіталу. Державні облігації, за його твердженням, це «боргові свідоцтва, видані за первісно взятий в позику і давно вже витрачений капітал, паперові дублікати знищеного капіталу, які функціонують для своїх власників як капітал». Повертаючи борги та відсотки держава змушена за рахунок податків, тобто позики є антиципованими податками. Податкова система є «необхідним доповненням системи державних позик. Як підкреслює В.Андрущенко, антиципація давно володіє умами вчених-фінансистів. Ж.Б.Кольбер описав механізм антиципації таким чином: «Після позик потрібні будуть податки для їх уплати; і якщо не буде меж для позик, то і для податків їх не буде».

Фінансова наука Російської імперії XIX - початку XX ст.була іманентною складовою світової економічної думки, розвиваючись у руслі прогресивних ідей, ґрунтовно досліджуючи як дефініції, так і практику функціонування державних фінансів.

Особливу увагу видатні російські та українські вчені-фінансисти М. Алексєєнко, М.Боголепов, М.Бунге, П.Мігулін, І.Озеров, М.Орлов, М.Патлаєвський, І.Тарасов, М.Мітіліно, Г.Тіктін, В.Твердохлебов, Г.Цехановський та інші присвячували вивченню теоретичних засад та джерел фінансування потреб держави, серед яких особливе місце займає державний кредит. Здійснюючи дослідження генезису формування доходів держави, вчені підкреслювали, що держава мобілізує ресурси для покриття видатків найбільш ефективними та прийнятними методами за даних умов. В історичній ретроспективі, як писав українській учений І. Янжул, «...коли

державне майно та промисли втратили своє першочергове значення у задоволенні державних потреб, їх місце зайняли податки і позики...» [9, с.44]. Державні позики були важливим інструментом вирішення фінансово-інвестиційних потреб Російської імперії кінця XIX – початку XX століття, коли капіталізм став домінуючою формою економічних відносин. Накопичений іншими країнами досвід ефективного використання грошових коштів громадян став надбанням і Росії. І.Х.Озеров називав державний кредит методом мобілізації коштів для задоволення соціально-економічних потреб країни [10, с.241].

Позики розширюють можливості фіска по залученню додаткових фінансових ресурсів. М.Ф.Орлов, досліджуючи ці проблеми, писав: «Податки повинні бути необтяжливими та помірними... За рахунок податків слід фінансувати лише звичайні видатки, для фінансування ж непередбачених та надмірних потреб існує система державних позик» [11, с.22]. Державний кредит вже не розглядається як форма надзвичайних фінансових ресурсів. М.І.Мітіліно, характеризуючи ознаки державного господарства, підкреслював, що «маючи фінансову владу, держава може збільшувати доходи свого господарства коштом приватних господарств, примусово стягуючи з них потрібні кошти. З другого боку, володіючи величезним майном, що забезпечує її зобов'язання, держава може збільшувати свої ресурси через державні позики» [12, с.415]. М.Патлаєвський також наголошує, що «раніше кредит вважали надзвичайним джерелом доходу... але в наш час, коли державний кредит у європейських народів набув характеру системи, він, вочевидь, не повинен уже вважатися надзвичайним джерелом, а скоріше правильною, постійною органічною частиною державного господарства» [13, с.301]. Цю ж думку підтримує і російський вчений І. Озеров: «...в теперішній час кредит отримав такий розвиток, що навряд чи його можна віднести до екстраординарних доходів. Нині кредит як джерело доходів може бути віднесений до звичайних доходів» [10, с. 44]. Слід зауважити, що під впливом ідей економістів-класиків окремі вчені, зокрема, І.Я. Горлов та Бу-

товський заперечували використання державного кредиту як інструменту фінансування потреб держави за нормальних умов, виправдовуючи його лише крайньою необхідністю [6, с.479].

Особливе місце серед досліджень державного кредиту займає праця М.Ф.Орлова «Про державний кредит», написана у 1833 році. Орлов стверджував, що «головне правило державного кредиту - це укладення позик без повернення капіталу зі сплатою вічних і безперервних відсотків які не потрібно погашати». Досліджуючи розвиток системи державного кредиту у Франції та Великобританії, він виявляє недоліки використання боргового фінансування видатків у Франції, а запорукою економічної могутності Великобританії називає державний кредит. «Використання кредиту було основою величі Англії. Уряди, які бажають досягнути такої мети, повинні оволодіти тими ж засобами», - стверджує М.Ф.Орлов. Він наголошував на унікальному та особливому значенні державного кредиту: «Єдиним справжнім і невичерпним скарбом мудрих володарів є система позик, що базується на правилах державного кредиту». Своїми дослідженнями та висновками М.Ф. Орлов випередив К. Дітцеля, був першим апологетом державного кредиту. Тобто економічна думка Російської імперії ХІХ - початку ХХ ст. у багатьох аспектах йшла попереду західноєвропейської, однак належним чином її внесок не оцінений і до сьогоднішнього дня.

Грунтовні дослідження державного кредиту зроблені українськими вченими М.М. Алексеєнком у праці «Державний кредит. Нарис наростання державного боргу в Англії і Франції» (1872 рік), В.М. Твердохлебовим у праці «Державний кредит. Теорія і техніка» (1929 рік), російськими вченими М.І. Боголеповим «Державний борг. До теорії державного кредиту» (1909 рік), А.О. Ісаєвим «Державний кредит» (1886 рік). Зокрема, М.М. Алексеєнко характеризує державний кредит як один із видів кредиту, водночас підкреслює, що «ознаки державного кредиту визначаються з аналізу основ державного господарства, дослідження відношення в ньому капіталів – оборотного і постійного і вивчення своєрідного способу реалізації виробництва,

тобто умов установлення оплати і форми цієї оплати (податки). Він розглядає позитивні та негативні сторони впливу державних позик на народне господарство, виходячи із продуктивності витрат залучених ресурсів. Проводить ґрунтовне дослідження використання державних позик для покриття витрат, викликаних надзвичайними потребами, в Англії та Франції.

Значне місце у працях більшості вчених приділено висвітленню особливостей державного кредиту, які полягають у спільних рисах із категоріями кредиту та фінансів. Особливості державного кредиту є «залежні від самої природи держави», писав М.І. Мітіліно [14, с.460]. Цю думку розвиває більшість учених, вони підкреслюють, що саме економічна могутність держави та реальна вічність її існування дають можливість запозичати кошти без застави та на найвигідніших умовах на ринку. При цьому важливою умовою є довіра до держави як найбільш надійного позичальника.

У роботах учених економістів обґрунтовується теза про те, що позики є антиципованими податками. І.Т. Тарасов писав, що «...між державними позиками і податками, очевидно, залишається лише формальна різниця» [15, с.460]. В.М. Твердохлебов підкреслював: «кінцевим боржником, власне, є платник податків...». Вчені вказують на відмінності між цими двома інструментами фінансування державних потреб, виходячи із природи даних категорій. Наголошують, що основні відмінності – це договірний характер та добровільність надання коштів у позику та примусовий характер в оподаткуванні.

Загалом учені підтримували тезу про доцільність державних запозичень для фінансування інвестиційних проектів, які принесуть прибуток і за рахунок якого будуть повернуті кошти з відсотками. Більшість учених підтримували і фінансування соціальних проектів за рахунок позик. Якщо блага, створені в результат реалізації державних програм та проектів, будуть використовуватися декількома поколіннями, то фінансування їх лише за рахунок податків означає надмірне оподаткування нинішнього покоління. Перевагу позичкового фінансування проектів, вигідних і

майбутнім поколінням, підкреслюють М. Орлов, М.М. Алексеєнко, М.І. Мітіліно, І.Т. Тарасов, А.О. Ісаєв та інші вчені. Слід зауважити, що дискусія щодо меж та наслідків боргового фінансування продовжується і сучасними вченими-економістами.

У роботах учених пріоритетною була теза про необхідність комплексного та системного підходу до використання державного кредиту для потреб державного господарства. Як вказував В.М. Твердохлебов, державний кредит є головним джерелом економічного прогресу за умови мудрої передбачуваності уряду. «Позитивне чи негативне значення державного кредитного господарства ... при подальшому його розвитку знаходиться в прямій залежності від того, чи буде передувати цьому розвитку радикальна реформа усієї системи податків і який характер вона буде мати,» стверджував І.Т. Тарасов [15, с.376]. Тобто використання державного кредиту залежить від здатності влади оцінити необхідність залучення коштів за рахунок позик, а не за рахунок підвищення податків, ефективно використати залучені кошти, щоб не переобтяжити країну та наступні покоління надмірним боргом. Ця думка є актуальною і для сучасної науки та практики державних фінансів більшості країн світу.

До 30-х років ХХ століття в економічній науці панувала теорія державного боргу, яка базувалася на концепціях заборгованості англійських класиків А.Сміта та Д.Рікардо. Наслідком Великої депресії 1930-х років і «кейнсіанської революції» в економічній думці стало відродження ідей К.Дітцеля, П.Леруа-Больє та інших вчених, які відстоювали доцільність і необхідність використання фіском державних запозичень для мобілізації додаткових фінансових ресурсів.

Особливого значення для розвитку державного боргу набули теоретичні розробки Дж.М.Кейнса. Він вважав, що за допомогою державних запозичень можна збільшити видатки бюджету, не підвищуючи рівень оподаткування. Кейнс стверджував, що надлишок не використовуваних заощаджень над потенційно можливими інвестиціями негативно впливає на виробництво, величину доходів і прибутків. Тобто дефі-

цит бюджету та державні позики сприяють зростанню економіки, оскільки державні запозичення не лише поглинають капітали, які не використовуються, але й завдяки мультиплікаційному ефекту призводять до їх примноження. У свою чергу відбувається і мультиплікація попиту, оскільки зростання видатків бюджету за рахунок боргового фінансування дозволяє збільшити і доходи суспільства. Основну увагу Дж.М.Кейнс приділяв попиту як рушійній силі відтворення та економіки, та пропонував його збільшувати, використовуючи державні запозичення [16, с.95].

Підтримували дефіцитне фінансування також вчені-послідовники Дж.М.Кейнса - Б.Хансен, С.Харріс, Г.Гровс, П.Самуельсон та інші.

Панування кейнсіанських підходів в економічній політиці розвинутих країн забезпечило економічний ріст та відновлення держав, однак у 70-х роках ХХ століття стрімко зросли дефіцити бюджетів та державні борги, посилилися інфляційні процеси та збільшилося безробіття. Необхідно було віднайти рецепти забезпечення економічного росту та вирішення нагальних проблем. Кейнсіанська теорія не мала відповідей, якою повинна бути бюджетна політика в умовах стагнації економіки, високого рівня безробіття та інфляції. Вчені звернули погляди на класичну економічну школу, і особливо значення для розвитку як теорії, так і практики на даному етапі розвитку набувають наукові течії неокласичного напрямку. Панівне місце займають концепції неоконсерватизму, монетаризму, теорія раціональних очікувань теорії суспільного добробуту та суспільного вибору. Загальною відмінністю концепцій фінансової думки, які були сформовані у післявоєнний період, від так званих «старих» концепцій (зокрема, кейнсіанських) було те, що до об'єкта аналізу у них застосовується модель економічно раціональної поведінки індивіда, як підкреслює Ш.Бланкарт [17, с.47].

Вчені-неокласики, заперечуючи пріоритетне значення попиту, що стверджували кейнсіанці, віддають головну роль пропозиції як рушійній силі ринкової економіки. Якщо кейнсіанська теорія передумовою для забезпечен-

ня економічного зростання визначала повну зайнятість, то неокласицизм – забезпечення низьких темпів інфляції.

Монетаристи, зокрема, М.Фрідмен, А.Берне, О.Файт, найважливіше значення надавали грошовій політиці. Вони вважали, що саме завдяки грошовій політиці можна забезпечити економічний ріст та фінансову стабільність в країні. Державне втручання повинно бути обмежене лише грошовою сферою. М.Фрідмен розглядав державний борг через призму монетарних інструментів. Держава, запозичаючи кошти на кредитному ринку, сприяє підвищенню відсоткових ставок, що призводить до витіснення приватних інвестицій. В епоху монетаризму сформувалася фіскальна теорія цін, яка пов'язувала інфляцію з дефіцитом. Центральний банк під тиском уряду, який накопив значний борг, може шляхом грошової емісії зменшити вартість запозичень та боргу загалом. Т.Сарджент та Н.Уоллес, розвиваючи ідеї М.Фрідмена, довели, що здійснення емісії з метою зниження вартості боргу трансформує інфляцію в фіскальне явище [1, с.71].

Використовуючи поняття суб'єктивного індивідуалізму та інтерпретації державного боргу класиками, зокрема, Д.Рікардо, дало змогу Р. Барро сформулювати теорему еквівалентності (теорему Рікардо - Барро). Згідно цієї теореме, спосіб фінансування державних витрат – за рахунок податків чи позик – ніяким чином не впливає на добробут індивідів, тому і борговий, і податковий методи фінансування видатків бюджету є ідентичними. Теперішні покоління за рахунок знижених податків при борговому фінансуванні державних витрат збільшують заощадження з метою передати ці кошти нащадкам, які і будуть розраховуватися за боргами. Барро виходив із нескінченного часового горизонту життя індивідів. Він вважав, що при прийнятті рішень індивіди враховують не тільки свою вигоду, а й можливу вигоду своїх дітей та внуків. Діє так звана міжгенераційна функція корисності. Отже, виходячи із суб'єктивного сприйняття громадянами податків та позик, ці інструменти можуть однаково використовуватися фіском. Рікардіанська еквівалентність базується на бюджет-

ному обмеженні і гіпотезі про постійний дохід. Бюджетне обмеження означає, що за умови постійних видатків зниження податків сьогодні – це збільшення податкового тягаря у майбутньому.

Г.Моультон, розвиваючи ідеї Р.Барро, розробив теорію «нової філософії» державного боргу, яка трактує сутність державного боргу у контексті поведінки індивідуальних кредиторів та базується на кейнсіанських принципах щодо доцільності залучення за рахунок державних запозичень надлишку заощаджень, які не використовуються, та спрямування цих коштів на фінансування виробничих проектів. Р.Масгрейв, окрім фінансування капітальних активів, пропонує використовувати мобілізовані державою ресурси на кредитному ринку для покриття соціальних видатків. На думку Масгрейва, упереджене ставлення до боргового фінансування видатків соціального характеру применшує фінансові можливості країн, переживаючих економічні труднощі, населення яких у першу чергу потребує задоволення нагальних соціальних і побутових потреб як умови подальшого розвитку [1, с.203].

Концепція Рікардо – Барро викликала суперечливу реакцію вчених-економістів. Представники неокласичного напрямку загалом заперечили дане твердження, наполягаючи на обтяжливості державного боргу. Ш.Бланкарт підкреслює, що «при стягненні відстрочених податкових платежів держава несе збитки у вигляді додаткових витрат на збір податків та недонадходжень платежів до бюджету. Як наслідок, держава повинна збільшувати обсяги заборгованості й тягар відсоткових платежів з її обслуговування» [49, с.396]. Слід враховувати операційні витрати, розміри яких можуть бути досить значними, які супроводжують як емісію державних цінних паперів, так і адміністрування підвищених податків у майбутньому.

Дж.Б'юкенен заперечував «нову філософію» державного боргу, стверджуючи, що лише «класична концепція державного боргу є правильною». Він проводив аналогію між державним та приватним боргом, оскільки споживання приватним сектором товарів і послуг скорочується на суму коштів,

які спрямовуються на купівлю державних цінних паперів. У майбутньому частина податкових платежів спрямовується на виплату боргу та відсотків, при цьому не компенсується зменшення споживання у попередніх періодах, а лише переноситься.

Б'юкенен в основних положеннях критикував рикардянську теорему еквівалентності. Твердження про рівнозначність податкового та позикового методів фінансування видатків держави дискутувалося ще італійськими вченими М.Пантелеоні, А.Де Віті Де Марко, Л.Ейнауді та іншими. Вони стверджували, що індивіди, перш за все ті, які на мають активів, не повністю дисконтують майбутні податки. Дж.Б'юкенен, базуючись на поглядах італійських вчених, зробив висновок, що «представники нинішнього покоління несуть тягар державного боргу лише в тій мірі, в якій вони здатні правильно передбачити свою роль і роль своїх нащадків в якості податкоплатників і знижувати поточну вартість свого капіталу шляхом списання майбутніх податкових платежів. Якщо ж часовий горизонт індивідів обмежений і майбутніх індивідів можна вважати концептуально відокремленими від нинішніх, то часткове перекладання тягаря на майбутні покоління неминуче».

У фінансовій науці радянського періоду розділялися поняття фінансів соціалістичної та капіталістичної держав як несумісні. «Соціалізм ... був орієнтований на створення суб'єктивно-економічної моделі... Командно-адміністративні методи передбачали апологетику такої системи відносин, яка найбільш відповідала теоретичному соціалізму. Це означало, зокрема, і концентрацію в руках держави усіх кредитних та емісійних ресурсів, і розпорядження ними по єдиному плану», - так охарактеризував стан фінансової науки у СРСР російський вчений-економіст Б.М.Сабанті [18, с.21]. До державного кредиту радянськими теоретиками відносилися позики, ощадна справа і лотереї. У «...соціалістичній державі державний кредит виражає економічні відносини, які виникають у зв'язку із випуском та розміщенням державних позик серед населення, і мобілізацією заощаджень населення у вклади в ощадних касах і Держбанку

СРСР», - вказано у підручнику під редакцією російського вченого-економіста Л.А.Дробозіної [19, с.301].

Навіть в умовах ідеологічного тиску, штучного обмеження творчої думки значний вклад у розвиток вчення про фіскально-бюджетну політику та державний кредит і борг у радянський період фінансової науки внесли праці українських і російських вчених-економістів, зокрема, Б.М.Богачевського, Б.Г.Болдирева, Л.А.Дробозіної, Л.Н.Красавіної, В.А. Степаненка, В.М.Суторміної, В.М. Федосова та інших.

Основою теорії державного кредиту у радянській фінансовій науці було ідеологічне положення про переваги соціалістичних фінансів над фінансами капіталістичних країн. Український вчений-фінансист М.Б.Богачевський називає державний кредит у капіталістичних країнах «специфічною формою руху позичкового капіталу, що супроводжується невиробничим використанням залучених коштів і збільшенням оподаткування населення». Богачевський у роботі «Государственный кредит в капиталистических странах» розглядає особливості використання державного кредиту у капіталістичних країнах, переваги та недоліки боргового фінансування бюджетного дефіциту, узагальнює погляди зарубіжних вчених і теоретичні концепції державного кредиту.

Особливе значення у теоретичних концепціях державного боргу належить проблемі зовнішнього боргу. Загострення боргової проблеми у світовій економіці у 70-х роках ХХ ст. актуалізувало питання зовнішнього боргу. Проблемі зовнішньої заборгованості присвячені праці багатьох вчених, серед яких слід назвати П.Кругмана, М.Буше, Х.Бона, Дж.Ітона, М.Карлберга, М.Обстфельда, Дж.Сакса та інших. Слід зазначити, що дослідження названих вчених мали, переважно, прикладний характер та використовувалися міжнародними фінансовими організаціями та державами для урегулювання проблем зовнішньої заборгованості.

Дослідження шляхів вирішення проблем державного боргу у світовій економічній літературі активізувалося на початку 90-х років ХХ століття після ряду суверенних дефолтів. Аналіз ме-

ханізмів формування фінансових криз та роль боргового фактору в цьому процесі були темою досліджень багатьох економістів та практиків. Так, зокрема Д. Родрик та А. Веласко довели, з одного боку, значну позитивну залежність між часткою короткострокового запозичення та ймовірністю впливу капіталу з фінансового ринку, а з другого, – стабілізаційний вплив значної частки довгострокових зобов'язань у структурі боргового портфеля на фінансову систему. Значна ймовірність валютної кризи під дією таких негативних факторів, як високий стосовно ВВП зовнішній борг державного сектору, низькі валютні резерви, переоцінена національна валюта, визначена в дослідженнях А. Роуза та Дж. Франкеля [20, с.696-697]. Проблеми реструктуризації суверенних боргів в умовах фінансової кризи є актуальними напрямом досліджень економічної науки та розглядаються Дж.Ітоном, П.Фернандезом та іншими вченими.

Оптимізація структури боргового портфелю держави та запровадження ефективної системи ризик-менеджменту є невід'ємними складовими середньо- та довгострокових боргових стратегій країн, спрямованих на забезпечення стійкості бюджетів та економічне зростання. Одним з перших на важливість державної політики з регулювання структури боргових зобов'язань звернув увагу Дж. Тобін. Він зазначав, що оптимальний вибір форм та співвідношення боргових зобов'язань сприяє попередженню багатьох небажаних впливів, які викликані ефектом витіснення, зокрема так званий фіскально-орієнтований debt management сприяє мінімізації боргових витрат [21, р. 156]. Слід зазначити, що практика довела обмежений і недейовий ефект боргового менеджменту, що переслідує макроекономічні цілі, без урахування фіскальних обмежень.

У 2012 році Нобелівську премію з економіки отримали вчені Е.Рот і Л.Шеплі за теорію стабільного розподілу і практичне застосування ринкових моделей. Дослідження цих науковців стосуються саме прикладного застосування економічних теорій – як побудувати конкретні ринки, щоб вони ефективно функціонували. Водночас

провідними вченими – економістами приділяється значна увага взаємозв'язку інструментів макроекономічної політики з метою підвищення ефективності їх використання. Зокрема, у 2011 році вчені Т.Сарджент та К.Сімс отримали Нобелівську премію з економіки за емпіричні дослідження причинно-наслідкових зв'язків з макроекономіки. Для визначення напрямів удосконалення фіскально-бюджетної та боргової політики необхідно розглядати їх у контексті єдиної системи макроекономічного регулювання, при цьому посилити прагматичну складову забезпечення фіскальної та боргової стійкості держав.

На сьогоднішній день вітчизняна фінансова наука поступово інтегрується у світову, творчо використовуючи та доповнюючи надбання зарубіжних вчених-економістів. Серед українських вчених проблемам державного боргу присвятили праці О.Барановський, Т.Вахненко, В.Геєць, В. Корнеєв, Г.Кучер, І.Луніна, І.Лютій, В. Опарін, В.Федосов та інші. Вітчизняні науковці розглядають державний борг у контексті сучасних теоретичних концепцій, наголошуючи на його перевагах та недоліках. У полі зору досліджень вітчизняної науки перебувають актуальні питання визначення оптимального рівня та структури державного боргу, напрямів використання залучених державою коштів, удосконалення політики управління та обслуговування боргу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В.Л. Андрущенко. – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
2. Головачев Д.Л. Государственный долг. Теория, российская и мировая практика / Д.Л. Головачев. – М., 1998. – 257 с.
3. Алехин Б.И. Государственный долг / Б.И. Алехин. – М.: «ЮНИТИ-ДАНА», 2007. – 302 с.
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А.Смит. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 654 с.
5. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. [Елект-

ронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econlib.org>

6. Исаев А.А. Государственный кредит. – М.: Статут, 2004. – с.385-480.

7. Залшупин А.С. Очерк теории государственного кредита / А.С. Залшупин. – С-Пб.: Типография Н.А. Лебедева, 1892. – 175 с.

8. Алексеенко А.А. Государственный кредит. – М., 1872. – 457 с.

9. Янжул И.И. Основные начала финансовой науки: Учение о государственных доходах. – М.: «Статут», 2002. – 505 с.

10. Озеровъ И.Х. Основы финансовой науки. Выпуск II. Курс лекций, читанный въ Московском университетъ. 4-е изд., доп.-М., 1914.-738 с.

11. Орлов М.Ф. О государственном кредите. – М., 1833. – 293с.

12. Мітіліно М.І. Основи фінансової науки - / Фінансова думка України. Хрестоматія / Автори - упорядники С.І. Юрій, С.В. Львовчкін, В.М. Федосов, П.І. Юхименко; авт.передмова П.М. Леоненко; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В.М. Федосова. – Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. – У 3 т. – Т.3. – Ч. 2. – 471 с. - С.413-467.

13. Патлаєвський І.І. Курс фінансового права. - / Фінансова думка України. Хрестоматія / автори- упорядники С.І. Юрій, С.В. Львовчкін, В.М. Федосов, П.І. Юхименко; авт.передмова П.М. Леоненко; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В.М. Федосова. – Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. – У 3 т. - 3. -Ч.1.- 471 с. - С.271-305

14. Мітіліно М.І. Основи фінансової науки - / Фінансова думка України. Хрестоматія / Автори - упорядники С.І. Юрій, С.В. Львовчкін, В.М. Федосов, П.І. Юхименко; авт.передмова П.М. Леоненко; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В.М. Федосова. – Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. – У 3 т. – Т.3. – Ч. 2. – 471 с. - С.413-467.

15. Тарасов И. Т. Очерк науки финансового права / Финансы и налоги: очерки теории и политики. – М.:» Статут», 2004. – 618 с.

16. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег // Антология экономической классики.- М.: «ЭКО-НОВ», «Ключ», 1993.- С.137-

17. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Шарль Бланкарт; пер. з нім.

С.І. Терещенко [за наук. ред. В.М. Федосова]. - К.: Либідь, 2000. – 655 с.

18. Сабанти Б.М. Модель финансов социалистического государства.- Нальчик: Эльбрус, 1989.- 168 с.

19. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс. – 1982.

20. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / Под ред. А.А. Лобанова и А. В. Чугунова. – М: Альпина Паблишер, 2003. – 786 с.

21. Tobin J. An Essay on Principles of Debt Management // Fiscal and Debt Management Policies. A Series of Research Studies Prepared for the Commission on Money and Credit, Englewood Cliffs, N. J. « P. 143 « 218.

REFERENCES:

1. Andruschenko VL Financial Western thought in the twentieth century (theoretical conceptualization and scientific issues of public finance) Lviv: Mason, 2000. - 303.

2. Golovachev DL Hosudarstvenniy dolg. Teoriya, Russiikayai Mirovaya praktika/ DL Golovachev. - M., 1998; 257

3. Alekhine BI Hosudarstvenniy dolg / BI Alekhine. - M.: «UNITY-DANA», 2007.; 302

4. Smith A. Isledovaniya o prirode I prichinax bogatstva narodov [Study of nature and causes of wealth of the peoples] / A.Smyt. - Moscow: Sotsakhiz, 1962;654

5. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. [http://www.econlib.org]

6. AA Isaev Hosudarstvennuy credit. - Moscow: Charter, 2004.; S.385-480.

7. Zalshupyn AS Essay theory hosudarstvennoho credita. - S-Pb.: NA Printing House Lebedev, 1892.; 175

8. Alekseenko AA Hosudarstvennyy credit [public debt]. - M., 1872.; 457 .

9. Yanzhul II Osnovnye nachala finansovoi nayki: ychenie o gosudarstvennykh dohodax. - M.: «Charter», 2002.; 505 .

10. Ozerov Y.H. Osnovu finansovoi nayki,. Issue II. Kyrs lektsui chitanui v Moskovskom universitete.-M., 1914.;738

11. Orlov M.F. O gosydarstvennom kredite - M., 1833.; 293.

12. Mytilini, M.I.. Osnovu finansovoy nayki[Fundamentals of financial science] - / Financial Opinion Ukraine. Readings / Authors - SI compilers Yuri S.

Liovochkin, VM Fedosov, PI Yukhimenko; avt.peredmova PM Leonenko; for science. eds. Dr. Sc. Science professor. VM Fedosov. - Kyiv: Condor; Ternopil: Economic thought, 2010. - 3 tom- Part 2..413-467.

13. Patlayevskyy II Kyrs Finansov. - [Financial Opinion Ukraine. Readings] / authored by S. Yuri S. Liovochkin, VM Fedosov, PI Yukhimenko; avt.peredmova PM Leonenko; for science. eds. Dr. Sc. Science professor. VM Fedosov. - Kyiv: Condor; Ternopil: Economic thought, 2010. - 3 t - 3. -Part 1. - 471;.271-305

14. Mytilini, M.I.. Osnovu finansovoy nayki [Fundamentals of financial science] - / Financial Opinion Ukraine. Readings / Authors - SI compilers Yuri S. Liovochkin, VM Fedosov, PI Yukhimenko; avt.peredmova PM Leonenko; for science. eds. Dr. Sc. Science professor. VM Fedosov. - Kyiv: Condor; Ternopil: Economic thought, 2010. - 3 tom- Part 2..413-467.

15. I. Tarasov, T. ocherk nayki finansovogo prava [Essay Science Finance Law]/ Finansu I nalogi: ocherki teorii I politiki [Finance and taxes: Essay theory and policy]. - M.: «Charter», 2004;618 .

16. J. Keynes Generalnaya teoriya zanyatosti Protsenta I deneg [General Theory of employment, interest of money]. - M.: «ЭКОНОМ», «Key», 1993. - S.137

17. Blankart W. Derjavni finansu v ymovax demokratii[Public finances in a democracy]: Introduction to Financial Studies / Charles

18. Blankart; Lane. with it. SI Tereshchenko [by science. eds. VM Fedosov]. - K.: Lybed, 2000. - 655 c.

19. Sabanty B.M . Model Finansov sotsyalystycheskoho gosydarstva. - Nalchik: Elbrus, 1989.;168 .

20. J. Schumpeter Teoriya ekonomicheskogo razvitiya[theory of economic development]. - Moscow: Progress. - 1982.

21. Encyclopedia Finansovogo Risk Managementa/ Ed. A. Lobanov and A. Chugunova. - M: Alpina Pablysher, 2003.;786.

22. Tobin J. An Essay on Principles of Debt Management / / Fiscal and Debt Management Policies. A Series of Research Studies Prepared for the Commission on Money and Credit, Englewood Cliffs, NJ - P. 143 - 218.